

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer o.a.:

- Clemens von Bönninghausen
- Abraham Willem Floh
- Kanaal Almelo - Nordhorn
- Witte wieven
- Interviews met Riet Luttkhuis en
- Georg Hartong

Kwartaalblad
2009 / 4

Colofon

't *Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Berend Jager (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Frans Janssen en Robert Kemper.

Aan dit nummer werken mee:

F.J.M. Agterbosch, W. Ahlers, J.A. van Alsté, E. van Boggelen (www.ellenheutink.nl), B. Jager, R.R.M. Kemper, H.J. Kobes, H. Ferwerda, H.L. Kok, J. Morsink, M. Paus, W. Rijkeboer, Z. Kolks en E. Vermeer.

Redactieadres

Blauwgras 48
7623 GK Borne
tel. 074-2671053
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Clemens Klappe, penningmeester
Jan Morsink, lid
Frans Janssen, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074-2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24,50 euro per lid, echtparen 29,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

De kopij moet uiterlijk 31 januari 2010 bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenken@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een taugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag.
Van de redactie	03
Van de voorzitter	03
Nieuwe leden	04
Activiteitenkalender	04
Vacaturevragen	04
Column: Verwarrende impressies Robert Kemper	05
Schenking: haarspit Frans Agterbosch	06
Clemens von Bönninghausen Martin Paus en Hilda Ferweda	07
Witte wieven Henk L. Kok	11
Kunst en historie: 'ne lechtpoal' in Vriezenveen Hans J. Kobes	14
Herstelde ex-secretaris Riet Luttkhuis thuis in Twente Wim Rijkeboer	18
Georg Hartong, een markante persoonlijkheid Willy Ahlers	20
Uit de collectie van de Oudheidkamer Jan Morsink	22
Abraham Willem Floh Zeno Kolks	23
Twentsae sage: pandemie Elias Vermeer	25
Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord	26
Twentse handwijzer/ <i>paddenstoel</i>	27
Kanaal Almelo - Nordhorn Willy Ahlers	28

Omslagillustratie:

*Tot nu toe onbekend schilderij van
Clemens von Bönninghausen op
7-jarige leeftijd, spelend met zijn hond.
Eigendom familie Von Bönninghausen.*

Van de redactie

Wintertijd. Een periode die in vroeger tijden veel mensen rond de haard bijeen bracht om te luisteren naar de oude verhalen en onder-tussen voorzichtig aan de 'foezel' te nippen.

Witte wieven speelden in die verhalen vaak een belangrijke rol. Het geloof in deze figuren was lange tijd wijd verbreid. In een grondig artikel wijdt Henk Kok in dit nummer uit over de historische achtergronden van de nog steeds in de gedachten van velen levende vrouwen. Aansluitend op de 'pandemie' van de Mexicaanse griep gaat Elias Vermeer in zijn sagenreeks speels in op een pandemie uit vroeger tijden: de pest en het bijgeloof dat met het verspreiden van deze vreselijke ziekte verbonden was.

Wist u dat ons eigen Twente een homeopaat van Europees formaat heeft gekend die zelfs correspondeerde met de 'uitvinder' van de homeopathie Hanemann? Hij werd geboren op Herinckhave en vervulde aan het begin van de negentiende eeuw veel belangrijke functies. Over deze Von Bönninghausen hebben Hilda Ferwerda en Martin Paus een boeiend artikel geschreven.

Riet Luttkhuis heeft jarenlang de Oudheidkamer belangrijke diensten bewezen. In een interessant interview met Wim Rijkeboer komt ze naar voren als een bevlogen bestuurder die in soms moeilijke tijden voor veel stabiliteit zorgde. Willy Ahlers heeft een gesprek met Georg Hartong die na zijn pensioen teruggekeerd is naar Deventer, de stad van zijn jeugd. Gelukkig kan ook in de toekomst onze Vereniging nog steeds gebruik maken van zijn fabelachtige historische kennis.

Geniet u van dit decembernummer dat naast de genoemde artikelen nog veel meer lezenswaardigs bevat.

Berend Jager

Van het bestuur

De Oudheidkamer Twente wil haar collectie uitbreiden. Daarvoor bestaan verschillende mogelijkheden. Enkele leden houden het aanbod van veilinghuizen in de gaten om te zien of er belangrijke stukken Twents erfgoed worden aangeboden. Contact met bezitters van collecties Twents erfgoed kan er toe leiden dat zij die aan ons

toevertrouwen om toekomstig behoud te garanderen. De Oudheidkamer kan ook zelf nieuwe collecties aanleggen. De middelen daarvoor zijn echter zeer beperkt. Maar naoorlogs erfgoed komt nu beschikbaar. We hebben daarom een commissie ingesteld om te bepalen wat de moeite van het bewaren waard is en wat specifiek Twents erfgoed is. Het is nodig om over een financiële buffer te beschikken om slagvaardig te kunnen opereren. Een nieuwe commissie Communicatie richt zich op PR & Ledenwerving, Sponsors & Adverteerders en Fondsen & Giften. De Vereniging heeft een ANBI status waardoor geld of goederen fiscaal aantrekkelijk aan de Oudheidkamer kunnen worden geschonken. In het volgende nummer van 't Inschrien zullen we daar meer aandacht aan besteden. Over de leerstoel Twentse geschiedenis valt te melden dat er voorzichtig vooruitgang wordt geboekt. Meerdere partijen zijn geïnteresseerd en als die interesses gecombineerd kunnen worden, dan wordt de haalbaarheid vergroot.

De verjonging van de Vereniging en het bestuur krijgen veel aandacht. De financiële situatie heeft de aandacht van het bestuur. Binnenkort kunnen we hopelijk overgaan tot het aanstellen van een huismeester.

Dan kunnen we de openingstijden van het OK*Thuis* verruimen en meer actieve werkgroepen faciliteren.

Kortom de Vereniging groeit en bloeit door de inzet van velen.

Jan A. van Alsté, voorzitter

Nieuwe leden OKT en abonnementen 't Inschrien

Nieuwe leden

Hr. Klappe	Enschede	Hr. en Mw. Siekman	Hengelo
Hr. Telman	Enschede	Mw. Rijssemus	Enschede
Hr. Holtmaat	Delden	Hr. en Mw. Fransen	Enschede
Hr. en Mw. Meijerink	Delden	Hr. en Mw. Voortman	Losser
Hr. en Mw. Oord	Enschede	Hr. Heijmerikx	Enschede

Actviteitenkalender

Zie voor de actuele situatie ook www.oudheidkamertwente.nl of bel even onze secretaris mevrouw Janny Willemsen, tel. 074 - 291 40 14.

Begin 2010:

Dagexcursie naar Steinfurt (Slot, archief etc.). Nadere informatie volgt.

Cursussen:

September 2009 t/m januari 2010

Cursus *Antiek*

23 januari 2010 Oudheidkamer collectie. Henk Kamp geeft een inleiding over onderdelen uit de collectie.

30 januari 2010 Tussen kunst en kitch. De heren Henk Kamp, Theo van Stapele en Jan Morsink beoordelen ingebrachte antieke voorwerpen.

Inschrijving hiervoor is inmiddels gesloten.

Nieuwe cursussen, lezingen en excursies

Op dit moment zijn nieuwe cursussen, lezingen en excursies in voorbereiding. Zie hiervoor onze website: www.oudheidkamertwente.nl

Vacaturevragen

- Vacature voor scanwerkzaamheden en inventarisatie foto's op de maandagmiddag. Er is deskundige begeleiding aanwezig.
- Aanvulling voor onze werkgroepen:
 - Soos-werkgroep (contactadres: okthuis@oudheidkamertwente.nl)
 - Activiteiten-werkgroep (contactadres: secretariaat@oudheidkamertwente.nl)
 - Scannen van foto's en archiefstukken
 - Vrijwilliger Taalbank

Het Alferink

Column: Verwarrende impressies

Robert Kemper

In het laatste jaar van mijn middelbare schoolperiode was er een culturele trip naar Berlijn. Een groep van zo'n honderd puberende jongelui bevond zich drie dagen lang in de stad die altijd maar wordt en nooit is. De stad met een Zeitgeist. Met een bijzondere cultuur. Met een bijzondere bevolking. In de paar dagen dat we per metro de stad doorzoefden en 's avonds het Berliner Pilsner rijkelijk lieten vloeien, deed ik onweerstaanbare indrukken op. Ik werd geconfronteerd met rijkdom en armoede, met weelde en rommel, met chique en ouderwets, met strak en onverschillig. Berlijn was niet één. Berlijn was twee.

Vorig zomer bracht ik een hernieuwd bezoek aan de stad. Ik trok de buitenwijken door, bezocht het Olympisch Stadion en had vanaf de Fernsehturm een fabuleus uitzicht over de stad. De stad met de lijn. De lijn die nooit ophoudt, de lijn die de stad van noord tot zuid doorkruist. De grens. Berlijn was niet één. Berlijn was twee.

Dit najaar, een zondagmiddag in oktober, bracht ik een bezoek aan het Enschedese museum TwentseWelle. De parkeerplaats stond vol auto's uit Borken, Steinfurt en Coesfeld. De Enschedese grens, 'n Deenkel, leek in Glanerbrug wel verdwenen. De tentoonstelling DDR, Impressies van een verdwenen republiek leek wat mij betreft geslaagd. Het uurtje dat ik er rondliep, waren er zeker tachtig bezoekers. Vooral Duitsers. Ik ben benieuwd hoe zij tegen de tentoonstelling aankijken. Op de tentoon-

stelling wordt een tamelijk idealistisch beeld geschetst van het leven in de DDR en Berlijn. Het Trabantje en de marxistische woningbouw doen charmant aan. Het kinderspeelgoed uit de jaren '50 bijna lieflijk. Foto's van het leven in de communistische planeconomie en de immense landbouwbedrijven komen romantiserend over. De interieurs zijn bijna Amerikaans. Strak design, goed in de verf. The German dream? Ik vond 't af en toe wat overdressed, terwijl mijn beeld juist dat van armoede was.

Het lijkt haast de Twentse textielindustrie na de Tweede Wereldoorlog. Was ook daarvan het toekomstperspectief niet al te optimistisch? Tot diep in de jaren '70 teerden sommige Twentse fabrikanten op hun eigen vermogen in om maar de faam op te houden goed te draaien. De zogenaamde nieuwe economieën waren dé oplossing. Export kwam zo weer op gang. Of toch niet? Eén van de vensters in de tentoonstelling gaat over Die Bleierne Zeit, de loodzware tijd in de jaren '80. Tijd waarin er ontgoocheld werd teruggekeken op dat wat niet was gelukt. Er is een bijzondere documentaire van Spiegel TV over te zien.

En opeens was het gebeurd. Opeens viel de Mauer. Men kon de grens weer over. Proeven aan elkaars cultuur en leefgewoonten. De verhalen horen van mensen die je tientallen jaren niet had gezien. En opeens was alles anders. Maar Berlijn werd niet één, Berlijn bleef twee.

Haarspit geschonken aan Oudheidkamer Twente

Frans Agterbosch

Henk Kok, funerair-deskundige¹ en reeds lang lid van de Oudheidkamer, heeft de Oudheidkamer Twente een zogenoemd haarspit geschonken. Een haarspit is een draagbaar(mobiel) ijzeren aambeeld voor het haren of scherpen van een zeis, in combinatie met een haarhamer. Op bijgaande foto wordt het haarspit door Henk Kok (links) aangeboden aan Jan Morsink, als collectiebeheerder vanuit de Oudheidkamer.

In vroegere jaren werd het graan gemaaid met een zeis. Deze zeis werd door het gebruik bot. Om de zeis weer scherp te maken werd het blad uitgedund. Dit uitdunnen werd haren genoemd. Op de maaiplaats werd de zeis met behulp van de zogenaamde haarhamer op het haarspit als aambeeld weer scherp gemaakt. Het haarspit werd daarvoor met de horizontale pin in de grond geduwd. De aanwezige verticale pin zorgt ervoor dat het haarspit tijdens het haren niet te diep de grond in ging.

In de sagen rond witte wieven speelt het werpen van een haarspit een belangrijke rol. Zie het artikel van Henk Kok in dit nummer. Ook Cato Elderink heeft over witte wieven geschreven. De aangeboden haarspit komt van een boer uit Dulder.

Henk Kok biedt haarspit aan

De Oudheidkamer heeft in haar collectie reeds een haarspit en ook een haarhamer, respectievelijk onder de nummers OHK 0484 en OHK 0485. U kunt een afbeelding van deze collectiedelen bekijken door op de website naar realia collectie te gaan en haarspit in het zoekscherm in te typen. Bij de resultaten klikken op detail om de afbeelding te zien.

Henk Kok heeft de Oudheidkamer ook nog zijn standaardwerk over funeraire zaken aangeboden: *Thanatos. De geschiedenis van de laatste eer* (ISBN 9078039019) Het boek wordt voorlopig opgenomen in de handbibliotheek en is op de maandagmiddagsoos in het OKThuis in te zien.

¹ Funerair: behorend bij en betrekking hebbend op begrafenissen

Clemens Von Bönninghausen

Martin Paus en Hilda Ferwerda

Twente telt veel grootheden, die op de ontwikkeling van taal en cultuur een belangrijk stempel hebben gedrukt. Tot deze belangrijke personen mag zeker ook Clemens Maria Franciscus von Bönninghausen gerekend worden, die op 12 maart 1785 werd geboren op de havezate de Herinckhave in Fleringen, als lid van een adellijk geslacht dat in het verleden op juridisch gebied zijn sporen had verdiend. Von Bönninghausen is echter niet de geschiedenis in gegaan als beroemde jurist, maar als homeopaat van Europees formaat.

Clemens von Bönninghausen bracht zijn jeugd door op het landgoed van zijn ouders. Maar na de basisschool werd hij naar Münster gestuurd waar hij een gymnasium-opleiding volgde. Op zijn achttiende vertrok hij naar Groningen om rechten te studeren in de traditie van zijn voorgeslacht. Deze studie sloot hij in 1806 af met een dissertatie over Romeins en Oud-Nederlands recht. Dat hij trots was op zijn afkomst blijkt wel uit het feit dat op het omslag van deze dissertatie zijn woon- en geboorteplaats wordt vermeld: Heringhavina – Transisananus.

Verskillende functies

In het jaar dat hij zijn rechtenstudie afsloot werd Nederland een koninkrijk onder Lodewijk Napoleon, de broer van de beroemde Franse keizer. Von Bönninghausen moet naam gemaakt hebben, want, na een korte periode in Deventer waar hij de functie van advocaat vervulde, nam de koning hem in dienst. Lodewijk Napoleon was de katholieken in ons land gunstig gezind. Vandaar dat er uit deze richting talloze verzoekschriften binnenkwamen die herstel van oude posities beoogden. Het was de taak van Von Bönninghausen deze verzoekschriften te beantwoorden, maar al gauw bracht de jurist het tot secretaris-generaal van de pensioenen, koninklijk bibliothecaris en chef van de topografische bureaus. Aan deze belangrijke taken kwam in 1910 abrupt een einde toen de Franse keizer zijn broer terugriep en het Koninkrijk Holland degradeerde tot een Franse

provincie.

Von Bönninghausen keerde terug naar Twente en ging weer wonen op de Herinckhave. Hij trouwde met Franciska Sofia Freiin van Schade zu Ahausen die hem een zoon baarde. Tot 1914 was hij president van de Almelose rechtbank. Zijn belangstelling was echter veel breder dan

Herinckhave vroeger

Herinckhave nu

alleen juridische zaken; ook plantkunde en de verbetering van de landbouwgronden hadden zijn aandacht. Kort nadat het jonge gezin was verhuisd naar het erfgoed van zijn vrouw in de buurt van Coesfeld, publiceerde hij zijn *Über die Twentische*

Roggenwirtschaft (Over de Twentse roggebouw), een werk dat zich op veel belangstelling kon verheugen. Zijn toenemende botanische belangstelling resulteerde in een lijvig werk van maar liefst 333 pagina's over de flora in Westfalen. Het spreekt vanzelf dat hij de aandacht van de botanische wetenschap trok die zijn werk hogelijk waardeerde. Dat blijkt wel uit het feit dat verschillende plantennamen naar hem vernoemd zijn. Bijvoorbeeld de *boenninghausenia albiflora*, een plant die

Carex boenninghausiana

familie is van de wijnruit (rutaceae). Ook een zeldzame soort zegge, voorkomend in natte elzenbosjes, bijvoorbeeld bij Reutum, draagt zijn naam: *Carex boenninghausiana*. Verder is er nog een hennepnetel die zijn naam draagt, *Galeopsis bifida boenninghausiana*, een plant die voorkomt

op stikstofrijke grond.

Ommekeer

Vanwege zijn grondige botanische kennis werd hij aangesteld tot directeur van de Botanische Tuin van Münster, waar hij ook les gaf aan de academie. Tijdens zijn rechtenstudie in Groningen had hij zich ook al zijdelings beziggehouden met een medicijnenstudie, waar verder niets van gekomen was. Nu pakte hij die draad weer op. Deze studie op zich zou hem niet op het pad van de homeopathie hebben gebracht als niet een persoonlijke omstandigheid hem in een totaal andere richting had gestuurd. In 1827 bleek dat een gevreesde volksziekte ook hem dreigde te vellen. Hij kreeg tuberculose en vreesde dat deze ziekte hem fataal zou worden. Een bevriende arts, blijkbaar geïnteresseerd in de homeopathie, een therapie die in die tijd erg in opkomst kwam dankzij de Duitse arts Samuel Hanemann, adviseerde hem *pulsatilla* te gebruiken. Tot zijn grote verbazing genas hij volkomen, iets wat in zijn leven een totale ommekeer teweegbracht. Zijn onderzoekende geest richtte zich nu op dit nieuw ontdekte gebied en met de grondigheid hem eigen stak hij al gauw boven de middelmaat uit: in twee jaar tijd verschenen van hem zeven omvangrijke boekwerken over homeopathie.

Homeopaat

Vanzelfsprekend werd hij ook door het 'volk' ontdekt. Steeds meer mensen bezochten hem. En niet alleen het gewone volk. Het is bijvoorbeeld bekend dat de dichteres Annette von Droste - Hülshoff hem bezocht, evenals leden van het adellijk geslacht Twickel en zelfs de Franse keizerin Eugénie.

Officieel arts was hij natuurlijk niet. Maar dat veranderde toen de koning van Pruisen, Friedrich Wilhelm IV, persoonlijk hem in 1843 de titel arts verleende en hem toestemming gaf de homeopathie te

praktiseren.

De homeopathie was sterk in ontwikkeling. Van talloze planten werden de eigenschappen onderzocht. Het door Hanemann ontwikkelde idee dat het gelijke met het gelijke bestreden kon worden was voor velen een eye-opener. Het homeopathische principe berust op het feit dat je bijvoorbeeld bij een verdunning van een plantensap op alcoholbasis een medicijn kunt maken waarmee je de symptomen die het pure product veroorzaken, juist kunt bestrijden.

Thuja

Von Bönninghausen kwam er op een gegeven moment achter dat het eten van de besjes van de thujaplant ernstige darmklachten kan veroorzaken. Nu deed het geval zich voor dat hij in die tijd zelf ernstige darmklachten had. Hij fabriceerde thuja D30, een dertigvoudige verdunning dus, en snoof het één keer op. Het effect was verrassend. Hij schrijft: *Al na vijf minuten verminderden de pijnen in de onderbuik. Na tien minuten had ik een zeer rijke stoelgang, na een verstopping van dertien dagen. Ik viel meteen daarna in een verkwikkende, lang ontbeerde slaap. Toen mijn vrienden mij de andere dag bezochten, waren ze even verheugd als verbaasd toen ik ze over de gebeurtenissen van de voorbije nacht vertelde. Zonder verdere medicatie zette mijn genezing door. En enkele dagen later al kon ik mijn vriend en leraar Hahnemann berichten over mijn redding uit een dreigend doodsgevaar.*

Clemens von Bönninghausen overleed op 26 januari 1864, bijna 79 jaar oud. Hij werd begraven in Münster. Zijn graf is helaas niet meer te bezoeken: tijdens een bombardement in de Tweede Wereldoorlog werd het vernietigd.

Leermeester

Algemeen geldt Samuel Hanemann (1755 – 1843) als de grondlegger van de

homeopathie. Het idee planten te verdunnen en te potentiëren door het schudden van deze verdunning kwam van hem. In die tijd stond de medische wetenschap nog in de kinderschoenen. Vandaar dat de homeopathie in die tijd als een fascinerende therapie werd beschouwd. Tussen hem en de leermeester bestond een relatie van wederzijdse sympathie. Hanemann noemde hem bijvoorbeeld zijn Lieblingsschüler en stelde zelfs dat hij zich in levensbedreigende situaties het liefst door hem zou laten behandelen. Tussen hem en zijn leermeester bestond een levendige briefwis-

seling, die bewaard is gebleven en ook in druk is verschenen.

Hanemann schreef *Organon der heilkunst*, een standaardwerk in vijf delen, handelend over de beginselen van de homeopathie.

Waardering

Maar het is de verdienste van Clemens von Bönninghausen dat hij de nieuwe inzichten

voor een breed publiek inzichtelijk maakte. Zo schreef hij een *Therapeutisch Taschenbuch* dat als een belangwekkende vernieuwing gold. In zijn monumentale *Archiv für die homeopathische Heilkunst* legde hij minutieus vast welke middelen bij welke ziektebeelden pasten. Dat hij zeer gewaardeerd werd blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat hij door keizer Napoleon III tot ridder van het Erelegioen werd geslagen. Ook in onze tijd wordt zijn naam in homeopathische kringen met

Monument

Het is merkwaardig dat onze Twentse grootheid in het buitenland een brede belangstelling geniet, maar in ons eigen land tamelijk onbekend is. In Münster is ter ere van Von Bönninghausen een monument opgericht. Begrijpelijk omdat zijn op de homeopathie gerichte activiteiten zich vooral in deze stad hebben voltrokken. Het zou wenselijk zijn dat er ook in Twente een gedenkteken van deze grote zoon zou worden opgericht, bijvoorbeeld in de

respect genoemd. Er is een opleidingsinstituut naar hem vernoemd en jaarlijks wordt een prijs uitgereikt die zijn naam draagt.

In 1983 promoveerde Friedrich Kottwich op een studie over Von Bönninghausen. Men huldigt de opvatting dat hij vanwege zijn juridische achtergrond en de natuurwetenschappelijke benadering van de wereld om hem heen in staat was een systeem op te zetten dat in een tijd waarin de medische wetenschap zich nog moest ontwikkelen veel waardering oogstte. De homeopathie heeft zo'n hoge vlucht kunnen nemen dankzij Clemens von Bönninghausen uit Fleringen.

gemeente Tubbergen waar hij geboren werd. Martin Paus is bezig plannen te ontwikkelen om een gedenkteken bij Herinckhove te realiseren. Dat er vanuit het buitenland veel belangstelling is voor deze belangrijke Tubbergenaar blijkt wel uit het feit dat recentelijk een Japanse delegatie Tubbergen bezocht.

Literatuur:

G. Vaanholt, Twentenaar aan de wieg van de homeopathie

In: Twentse Courant/Tubantia, 28 januari 2004.

Witte wieven

Henk L. Kok

*Witte wieven, witte wieven,
Hadde ik geld, zo zou ik wiegen.
Hadde ik laand, zo zou ik gaan
En niet hier te vragen staan.
Maar mien geld he'k al verloren
En 'k bin zonder laand geboren.*

*Haal mij uut de grote bulte,
Acht rieksdaalders, zeuven guldens
En een stenen pot vol gold,
Want ik bin zo arm en old.
Wou ie mij dat alles geven
'k Bin van joe mien he'le leven.*

(Uit: Bartje van Anne de Vries).

In volle ernst stond het arme daglonerskind Bartje voor de grafheuvel en zei het rijmpje op dat hem door anderen was geleerd. Als kind van zijn tijd geloofde hij ten volle in de verhalen die verteld werden over deze geheimzinnige vrouwen. Doch niet alleen kinderen geloofden hierin, ook volwassenen spraken vaak met eerbied en angst over de witte wieven. En niet alleen in Drenthe, waar zich het leven van Bartje afspeelde, maar over een zeer groot verspreidingsgebied in Europa komen sagen over deze vrouwen voor.

Oorsprong

Alles wijst er op, dat de oorsprong van het geloof aan deze vrouwen die geacht werden in grafheuvels te wonen, gezocht moet worden vóór de kerstening van Noord-Europa. Dat dit geloof zolang heeft kunnen standhouden, ondanks de sterke tegenstand van de kerkelijke overheid, rechtvaardigt het vermoeden dat deze vrouwen niet uit de Germaanse mythologie zijn ontsproten, maar werkelijk hebben bestaan en hun optreden zo'n diepe indruk naliet, dat deze na praktisch vijftien eeuwen nog voelbaar

Tekening Ellen van Boggelen

is. Dat deze vrouwen in grafheuvels woonden is logisch, daar het graf de toegang is tot de sacrale wereld.

De grafvelden en grafheuvels waren evenals de hunebedden, voor onze voorouders geheiligde plaatsen. De grafheuvels hadden een hoger doel dan uitsluitend een plaats voor het bijzetten van de doden. Het was een plaats waar het bovennatuurlijke werd ervaren en de band met het voorgeslacht werd gevoeld.

Het opkomende christendom kon echter onmogelijk tolereren dat de bevolking de grafheuvels en hunebedden nog met een zekere eerbied bejegende. Met alle mogelijke middelen werd de bevolking hiervan afgehouden. Karel de Grote beval op het Concilie te Paderborn in 785 (Capitulare Pader bronnense) dat de doden langs vaste wegen naar de kerkhoven moesten worden vervoerd en daar begraven, op straffe des doods. Zo was niet alleen controle mogelijk op het begraven in gewijde aarde (Cimmeteria Ecclesia), doch tevens had niemand meer iets te zoeken op de oude heilige plaatsen. In plaats van heilige plaatsen werden het nu oorden waar de

duivel heerste en het verschrikkelijk spookte. Ieder die zich daar vertoonde was meteen verdacht.

Van de prediker Bonifatius is bekend, dat hij onder andere een hunebed een plaats noemde waar de duivel zijn nageslacht verwekte. (Letterlijk noemde hij een hunebed een *duivelskut*).

Wie waren zij?

In de godsdiensthistorie, waar ook ter wereld, komen vrouwen voor als priesters. Zij hadden een bemiddelende rol in de gehele samenleving en vormden een verbinding tussen aarde en hemel, een taak die later door de priesters werd overgenomen.

Ook op medisch gebied bezaten zij een grote kennis, vooral wat betreft de geneeskrachtige kruiden. Verschillende bronnen spreken hierover en in de Noorse literatuur worden zij wolva's of volva's genoemd. In de Erik Sagen (Zweden) staat dat de wolva een kleed van dierenhuid droeg met laarzen van kalfsvlees en handschoenen van kattenvellen. Dit laatste zou erop duiden dat zij in dienst stonden van de godin Freya, de godin van de vruchtbaarheid die in een wagen reed door katten getrokken. De aantijging dat de witte wieven verzet waren op een balkenhazen (een kat), zoals bijvoorbeeld voorkomt in een sage uit Vriezenveen, wekt associaties met de godin Freya.

Een sage hieromtrent uit die plaats vertelt het volgende: *De wieven klopten 's avonds aan de deuren en vroegen de boeren om een balkenhazen. Wie dat durfde te weigeren, diens varkens ging eraan; de vrouwen drongen 's nachts met gloeiende breinaalden gewapend het varkenskot binnen en doodden alle krulstaarten. Het hok afsluiten en de reten dichtstoppen hielp niets, want de wieven gingen zelfs door een reemsgatien (de opening waardoor het riempje ging waarmee de deurklink werd opgelicht). Kregen de wieven hun balkenhazen, dan 'buitten' ze een vuur tegen de*

wand van het schaareshok, braadden het dier en aten het op.

Behalve in de kunst van het zien, het verklaren van de runen en de kruidenkunde, schijnt vooral hun hulp aan barende vrouwen groot te zijn geweest. Wanneer iemand onder hun geneeskundige hulp stierf, werd dit het stelen van de ziel genoemd omdat zij die naar vrouw Holle terugbrachten.

Het woord hel komt van Hela, de godin van de dood die zetelt in de onderwereld. Dood gaat heette ter helle varen. Het woord dat wij voor hel kennen, komt van het Griekse Hades dat graf betekent. Dit duidt erop, dat zij vermoedelijk ook bij

begravenissen behulpzaam zijn geweest

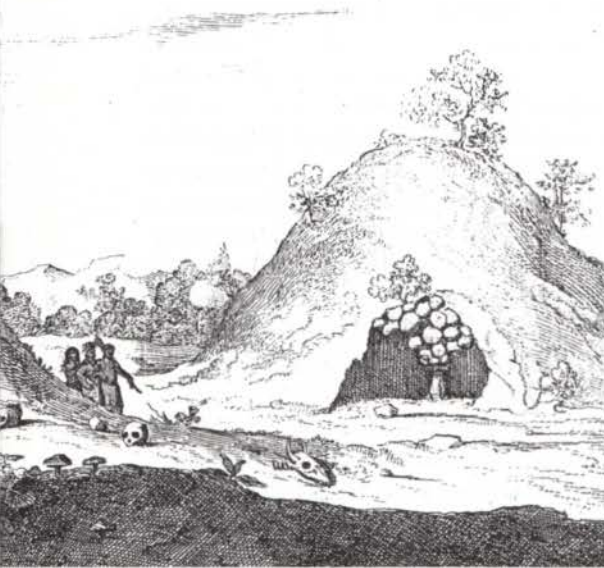
om het lijk te kleden (hennekleed = doodspleed) en naar de brandstapel of grafveld te begeleiden als klaagvrouw. Van witte wieven wordt gezegd dat zij zijn uitgestorven omdat zij niet getrouwd waren. Dit kan een aanwijzing zijn dat zij maagd waren. Gezien wat er over Germaanse priesters bekend is, zou dit mogelijk zijn. Zij waren eveneens bedreven in de kunst van het sjamanisme. Al hun kunnen maar ook alle hun toegeschreven mogelijkheden duiden hierop. Een sjamaan is een persoon die in staat is zich in een toestand te brengen, waarbij zijn ziel (of geest) het

Illustratie uit *Antiquiteiten* van J. Picardt

lichaam verlaat om verre streken op te zoeken of naar de wereld van goden en geesten op te stijgen. Een sjamaan is priester, medicijnman en profeet tegelijk: hij weet welk offer geschikt is en kan cultische ceremoniën leiden. Hij verjaagt geesten, geneest zieken en kan de toekomst doorgronden.

De bedrevenheid van de witte wieven in de

sjamanistische kunst komt tot uiting in het feit dat zij vrij van de grond konden zweven, zo snel konden gaan als een paard, de toekomst konden voorspellen en verborgen voorwerpen konden zien. Zij konden vuren aanleggen tegen de toenmalige houten huizen, zonder dat er brand kwam. Een sage die dat bevestigt, speelt zich af in Vasse.

Het gebeurde op het erve Wolberink aldaar, dat al het volk op zondagmorgen naar de hoogmis was en de besmoor (grootmoeder) geheel alleen op het huis paste. Maar och, wat schrok dat arme oude mens. Kijk! Bij klaarlichte dag zat een

koppel witte wiefkes bij elkaar midden op de deel en stookte een vuurtje precies onder de hiel (lage open zoldering boven de stal). 'O, lieve witte wiefkes, ik bidde ow toch, steek as te bleef et hoes mi-j nig in braand', zo riep het oude mensje geheel van streek. 'Now stil, now stil meer, gin nood, gin nood', was het antwoord. 'Vrouw, oons veur dat döt gin kwoad'. En wat ze zeiden was waarachtig waar; al sloegen de vlammen ook vlak langs het hooi en het stro, het vatte geen vlam al was het nog zo droog.

Voor hun goede daden werden zij beloond met geschenken en in de loop der eeuwen zijn deze vrouwen dan ook enorm rijk geworden. Zij zaten op gouden stoelen en aten van gouden borden aan een gouden tafel. Hoe gelukkig zou hij zijn die de juiste heuvel opende en de grote schat van de witte wieven vond. Helaas heeft dit in het verleden geleid tot een verwoestende schatgraverij, waarbij veel prehistorisch materiaal is vernield.

Wit-wittich

Het christelijk geloof werd staatsgodsdienst en maakte het onmogelijk om andere geestelijke stromingen te accepteren. Bovendien waren de vrouwen concurrenten van de overal te bouwen kloosters met hun kruidenmeesters en kruidentuinen. De beste methode was om het geheel te demoniseren en er strenge straffen (o.a. de doodstraf) op te zetten. Zo werden tijdens de kerstening alle goden tot duivels en het gehele instituut van wijze vrouwen tot heksen en toverkollen verklaard. Men spreekt in Nederland van witte vrouwen, witte wieven, witte wiewen, witte juffers, wize vrouw of alleen van witte.

In Duitsland spreekt men van wise frau, in Frankrijk van femina saga en in het Latijn alba dominae. Verhalen over deze vrouwen vinden wij ook in Engeland en Oostenrijk. Hoewel men bij het woord witte in eerste instantie denkt aan de lange, witte gewaden

die deze vrouwen droegen, heeft dit woord toch een andere oorsprong.

In de middeleeuwen werden weldadige geesten wel sneeuw witte vrouwen of belewitten genoemd, dit in tegenstelling tot alles wat slecht is en als donker wordt gezien. Een engel is stralend wit, een duivel wordt altijd zwart afgebeeld. De term wit, en vaak wordt dit twee maal gebruikt, zoals

Collectie H.L. Kok

witte wieven wit, duidt op de bijzondere betekenis van dit woord. De betekenis van het woord wit is schrander, verstandig, veelwetend.

Geloof en bijgeloof

Over de witte wieven wordt veel goeds en veel slechts verteld. Zij hielpen mensen in nood, waren zeer snoeplustig en konden verschrikkelijk wraak nemen als hun iets werd aangedaan. In de gehele sagenwereld vinden wij deze tweeslachtigheid vooral in de tijd dat het goede moest worden omgebogen tot iets slechts.

De zeergeleerde en leer gelovige ds.dr. Johan Picardt heeft in 1660 de ronde bergjes of heuveltjes wetenschappelijk onderzocht en verklaarde onder andere dat het er *grouwelyk heeft gespooct*.

Toch vertelt hij ook veel goeds van deze vrouwen *die dikwijls van barende en noodlijdende vrouwen zijn gehaald en souden die geholpen hebben*.

In 1900 werd in Twente een vroedvrouw nog witte moer genoemd, in Losser wiesmoor, in het Gelderse wize moer en in West-Duitsland (o.a. het Rijnland) heet een vroedvrouw heden nog in de volksmond weisse Frau.

Plagen

Hoewel de mensen welwillend gezind konden zij verschrikkelijk zijn als ze geplaagd werden. De schenner werd door de vrouwen achtervolgd en alleen een snelle vlucht binnen de niendeuren van de boerderij, kon de spotter het leven redden. Het zijn meestal boerenjongens die, overmoedig door drankgebruik, met elkaar weddenschappen afsloten wie de wiefkes durfden te plagen of het spit te brengen. Dit laatste kon een braadspit zijn, een ijzeren stang met aan een kant een scherpe punt, of een haarspit, een klein aambeeldje waarop de boeren in het veld de sikkel en zeis scherpten. De vraag is of niet de jeneverbesboom (*Juniperus Communis*) in dezen een grote rol speelde. In het donker ziet een benevelde geest op een paard galopperend over de heide de jeneverbesbomen, omhangend met slierten witte nevel, aan voor plotseling opduikende geesten. 's Avonds bij het veilige haardvuur in de boerderij komen de verhalen hoe dapper men is geweest en hoe men aan de wraak van de vrouwen is ontkomen. Het is verwonderlijk, dat door eeuwen en vervolgingen heen veel uit deze vervlogen tijden in het volksgeloof is blijven leven.

Kunst en historie: 'ne lechtpoal' in Vriezenveen

Hans J. Kobes

Op het plein naast het Museum Historisch Vriezenveen, het vroegere gemeentehuis, staat een prachtig kunstwerk: een lantaarn uit 1925. Bijna niemand weet echter dat het een geschenk van de burgerij was voor het 40-jarig jubileum van burgemeester Bouwmeester. Bijna 46 jaar lang was hij de eerste burger van deze gemeente aan de rand van Twente. Zoveel jaren in dezelfde functie in dezelfde gemeente was toen al geen alledaags fenomeen. Een bijzonder kunstwerk voor een bijzondere gebeurtenis.

Voorgeslacht

Gelet op het grote aantal bestuurders, dat er onder zijn voorouders werd geteld, was het niet zo verwonderlijk dat ook Johannes Conradus Bouwmeester het ambt van burgemeester ambieerde. Op 12 oktober 1858 werd hij geboren te Ommen. Zijn vader Alexander Carel Bouwmeester was in de stad aan de Vecht op dat moment burgemeester. Hij was in 1855 getrouwd met Aleida Immink. Het geslacht Bouwmeester had in de geschiedenis al meer schouten en burgemeesters voortgebracht. Dat was al begonnen in de 17de eeuw, toen Johannes Bouwmeester (1640-1693) schout was in Blokzijl. Diens zoon Johannes werd predikant en diende de Nederlandse Hervormde gemeente te Hellendoorn van 1689 tot 1740. Zijn zoon Johannes Conradus Bouwmeester (1718-1779) werd in Hellendoorn schout en ontvanger. Zijn twee zonen traden in zijn voetsporen. De oudste, meester Johannes Bouwmeester, volgde zijn vader op in Hellendoorn en zijn broer, meester Alexander Carel (1757-1827), werd schout en notaris te Dalfsen. Zijn zoon was Johannes Conradus Bouwmeester, die eigenaar en bewoner was van de havezate Den Dam onder Hellendoorn. Diens zoon Alexander Carel, geboren in 1822, werd burgemeester van Gramsbergen en daarna van Ommen.

Vijfenvertig jaar burgemeester

De jonge Johannes Conradus groeide in Ommen op. Daar op het postkantoor ontmoette hij ook zijn latere vrouw Titia

Gorter. Zij was dochter van de postmeester. Na zijn studie in Zwolle werd hij volontair op het gemeentehuis te Ommen. In het jaar van zijn benoeming in Vriezenveen was hij drie maanden tijdelijk werkzaam als gemeentesecretaris in Hardenberg, maar op 9 november 1885 werd hij bij Koninklijk Besluit door koning Willem III, die op Het Loo te Apeldoorn verbleef, benoemd tot burgemeester van Vriezenveen.

Op 20 november van dat jaar volgde zijn installatie. Hij was nog maar 27 jaar, toen hij in Vriezenveen als burgervader aantrad. Tot zijn huwelijk in 1887 met Titia Gorter verbleef hij in Hotel Ter Brake op Het Midden en daarna woonde hij op het Westeinde in het huis van de familie Ter Brake. Na hun jarenlange verblijf in de villa op het Westeinde verhuisden ze naar het Oosteinde, waar ze gingen wonen op wijk III nr. 247, dat nu plaatselijk bekend is als Oosteinde 75. Deze woning bleef tot aan zijn afscheid in 1931 het burgemeestershuis. Na zijn afscheid in 1931 verhuisde het gezin Bouwmeester naar Apeldoorn. Na een kort ziekbed overleed hij op 12 juli 1934. Aan het leven van een legendarische burgemeester was een einde gekomen, maar zijn herinnering leeft nog altijd voort in het dorp waar hij vanaf zijn 27ste tot in zijn 72ste levensjaar de eerste burger was geweest.

Conservatief-liberaal

Bouwmeester was een aristocratisch ingestelde man, wiens leven bepaald werd door orde, rust en regelmaat. En dat

verwachtte hij ook van de inwoners van zijn gemeente. In de uitstraling van zijn functie vertegenwoordigde hij het gezag en onder de Vriezenveners werd dat in die lange tijd van zijn burgemeesterschap ook zo gevoeld. Men kende aan deze man een bijna heilig ontzag toe. Bouwmeester was een burgemeester die niet direct de veranderingen in zijn tijd omarmde. Hoewel hij als partijloos te boek stond, was hij in zijn hart conservatief-liberaal, die het in het rechtzinnige Vriezenveen met overwegend een christelijke bevolking goed kon vinden. Bouwmeester was niet aangesloten bij een kerk en zag de kerkmuren alleen bij plichtplegingen van binnen.

Ontwikkelingen

Natuurlijk is er in die lange periode veel gebeurd, bijvoorbeeld de komst van elektriciteit en de aanleg van het Veenkanaal. Het Veenkanaal zou zorgen voor de ontwikkeling van Westerhaar-Vriezenveensewijk en voor een stuk welvaart voor de gemeente Vriezenveen. In 1905 was er een grote brand, die Vriezenveen voor een groot deel (228 wooneenheden) in de as legde. De brand en de jaren daarna zullen ongetwijfeld van de burgemeester en zijn dorpsgenoten veel hebben gevraagd.

In 1923 werd het Gemeentelijk Elektriciteitsbedrijf opgericht. Dat bedrijf zorgde voor de distributie van stroom, die werd geleverd door de IJsselcentrale te Zwolle. In die tijd kende men 550 aansluitingen en 97 lantaarns. Natuurlijk werd zijn 40-jarig ambtsjubileum in 1925 voor Vriezenveense begrippen op grootse wijze werd gevierd.

Het jubileum

Maandag 9 november 1925 was de grote dag. Er waren slechts kort voor het jubileum speciale uitnodigingen uitgegaan naar raadsleden, familie, collega's en andere genodigden. En voor veel dorpsbewoners begon de maandagmorgen met om half tien

de officiële start: een buitengewone raadsvergadering in de kleine raadszaal van het gemeentehuis aan het Westeinde tegenover de Grote Kerk. Per rijtuig ging de jubilaris met zijn gezin en verdere familie naar het gemeentehuis. Overal wapperde het rood-wit-blauwe dundoek en waren de straten versierd met bloemen. Voor het gemeentehuis was een grote ereboog opgericht met de woorden *Hulde aan den burgemeester* en gemarkeerd door de jaartallen 1885 en 1925. De verslagen van toen vermelden, dat het in het gemeentehuis één grote bloemenweelde was van rode en witte rozen, herfstasters, chrysanten, dahlia's, margrietten en primula's. Het mocht een paar cent kosten, hoewel de anders zo sobere Vriezenveners normaal niet al te veel uitgaven aan uiterlijk vertoon. Er werden een aantal speeches gehouden, waarin hulde werd uitgesproken door verschillende notabelen en ambtenaren. Van de raadsleden kreeg hij een huiskamerstoel, die ze met elkaar uit eigen zak hadden betaald. Intussen, zo melden oog- en oorgetuigen, hadden de kurken van de champagneflessen geknald. Die drank was toen zeker niet alledaags. De gemeentesecretaris overhandigde de burgemeester, mede namens zijn ambtenaren, een Friese stoeltjesklok. Nadat de burgemeester toegesproken en gefeliciteerd was door burgemeesters uit de buurgemeenten, kwam er rond het middaguur een einde aan het officiële gedeelte van die dag. 's Middags hielden de schoolkinderen een aubade voor de burgemeester. Aan de aubade verleende eveneens de Vriezenveense Harmonie haar medewerking en daarna kreeg ieder deelnemend kind een reep chocolade en werd de jeugd van Vriezenveen in de scholen

getrakteerd. Namens de burgerij werd hem een compleet slaapkamerameublement aangeboden.

Ne lechtpoal

Toen begaf het gezelschap zich naar Het Midden, de centrale plek in het dorp, waar Dorpsstraat en Kerksteeg elkaar kruisen. Daar stond, nog ingepakt een publiek geschenk van de burgerij van Vriezenveen aan haar jubilerende burgemeester. Maanden was er aan gewerkt. De commissie had de plaatselijke architecten J.H. en J. Dekker opdracht gegeven tot het ontwerpen van eene monumentale elektrische lantaarnpaal ter blijvende gedachtenis aan het jubileum van burgemeester Bouwmeester. Vader en zoon Dekker hadden zich erover gebogen en een passend ontwerp geleverd voor de aannemer van het betonwerk en het voetstuk de heer A. Hemmer en de aannemer van het ijzerwerk de heer J. Winkel. Vlak voor de gedenkwaardige dag was de lichtpaal geplaatst. En nu naderde het moment van de onthulling door de vrouw van de jubilaris, mevrouw T. Bouwmeester-Gorter. Na de handeling van de burgemeestersvrouw sprak de vice-voorzitter van het burgercomité de heer J.R. ter Brake: *Uw eenvoud, uw afkeer van openlijk vertoon deed ons besluiten niet alleen een gedenksteen op te richten, maar bij dien gedenksteen een nuttig iets te stichten tevens. Het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf in de laatste jaren van uw bestuur toe stand gekomen en waartoe U het initiatief nam, maakte ons de keuze gemakkelijker en deed ons besluiten een monumentale lantaarn te stichten. Het opschrift op dat voetstuk zal steeds voor de gemeentenaren een aangenaam aandenken niet alleen aan dezen dag maar ook aan uw lang burgemeesterschap blijven.* Daarna volgde nog een receptie voor genodigden in het gemeentehuis. De paal is na de oorlog verplaatst van Het

Midden, een kruispunt waar Oost, West, Buten (zuid) en Bwaven (noord) samenkwamen, naar een plek voor het gemeentehuis van toen. Het kruispunt werd gerenoveerd en voorzien van stoplichten. Voor het oude gemeentehuis stond de paal tot in jaren tachtig. Een vormingscentrum nam in 1976

Officiële opening

het oude gemeentehuis in gebruik en noemde zich zelfs De Lechtpoal. In 1980 werd het oude gemeentehuis het Historisch Museum Vriezenveen (met Russische afdeling) en daarna verdween de paal naar de gemeentewerf, waar hij lag weg te roesten.

Dankzij de inzet van een aantal burgers werd de paal rond 2000 in ere hersteld en kreeg een plaats naast het Historisch Museum Vriezenveen.

Geraadpleegde literatuur:

Hans J. Kobes, Ne lechtpoal: burgerijgeschenk voor jubilerende burgemeester

Uit: De Twenterand Courant, augustus 1999

Hans. J. Kobes, De burgemeester van de eeuw:

Johannes Conradus Bouwmeester.

Uit: De Twenterand Courant, mei 2003

Herstelde ex-secretaris Riet Luttkhuis thuis in Twente

Wim Rijkeboer

'In het begin winkelde ik in Eindhoven'

Natuurlijk is ze volledig geïntegreerd. Mag het ook? Na 46 jaar. Toegegeven, ze laat zich zelden verleiden haar woordje mee te spreken in het Twents uit angst dan snel door de mand te vallen.

Maar Riet Luttkhuis verstaat ons dialect perfect en voelt zich 100 procent tukker. Bovendien loodste ze als secretaris mede de Oudheidkamer Twente door een moeilijke tijd. En als ze niet ziek was geworden, had ze dat nog jaren volgehouden. Na een zware operatie ziet het leven er nu weer veel beter uit.

Leer Riet de Twentenaren kennen. 'Wat zijn ze hier zwaar op de hand', was het eerste wat haar opviel. Jaren '60. Een Brabantse tussen Dinkel en Regge. Best een cultuuromslag. Maar alles went, zeker met een vent, want in Reutum trof ze haar levenspartner, waardoor inburgeren eigenlijk vanzelf ging.

'Brabanders zijn lossier', vindt ze. 'Ze nemen het leven wat luchtiger. Ze zijn dan wel katholiek, maar ik had bij ons 's avonds nooit mensen op de knieën voor de stoel zien zitten bidden, zoals bij Harrie thuis. Ze spraken er dialect, dus ik moest heel goed opletten om het te kunnen volgen. Soms begreep ik er niks van en dan was het lachen voor de familie. Ach ja..., geleidelijk pik je steeds meer op en op een gegeven moment maken ze je niks meer wijs.'

Riet zag het levenslicht in Valkenswaard, vandaag de dag een uit de kluiten gewassen dorp ten zuiden van Eindhoven, vroeger bekend van Hofnar, Willem II en nog een aantal allang verdampte sigarenmerken. Tegenwoordig heeft het dorp vooral een reputatie door het carnaval. Riet werkte er als administratrice aan de technische school.

Thuis is - sinds trouwjaar 1963 - Enschede. Een vrijstaand huis op stand met een inrichting zonder nostalgische elementen, uitgezonderd de bijna onvermijdelijke midwinterhoorn. Nee, daar krijgt ze geen muziek uit. Het instrument hangt hier in de hal symbool te zijn voor de verbondenheid met het leefgebied.

'Harrie en ik kennen elkaar sinds 1958. Tijdens een fietstocht door Nederland met enkele vriendinnen kwamen we in Reutum uit. Restaurant De Molenberg. Daar woonde hij. Zijn vader was wethouder in Tubbergen. Later deed hij een cursus in Vught en ontmoetten we elkaar weer. Van het een kwam het ander. Zo kwam ik in Enschede terecht, waar Harrie in het onderwijs werkte. Toen de kinderen groot genoeg waren, aanvaardde ik een baan bij de Stichting Leerplan Ontwikkeling. Joop Meijer, destijds voorzitter van de Oudheidkamer, was er personeelschef. In 1993 kwam er een bezuinigingsronde. Ik maakte gebruik van een afvloeiingsregeling en besefte toen ineens, dat ik te weinig om handen had. Joop wist wel iets voor mij. De OKT stond - net als nu - te springen om vrijwilligers. De Vereniging was net uit het Rijksmuseum Twente gezet en bezig te verhuizen naar het Elderinkshuis. Ik kende de hele Oudheidkamer niet en had geen idee wat ik er dan wel zou moeten doen. Precies op het goede moment liep ik het historische pand binnen. Joop was er niet en omdat iedereen druk was en met van alles rond sjouwde, ben ik maar meteen

gaan helpen. Ik werd lid en ben gebleven. Ze hadden er nog niks. Ja, een tafel met een paar stoelen en enkele kopjes. Maar geen afwaskwast, geen teiltje, geen kapstok. Dus vroeg ik de leden wat spullen aan te schaffen. Stoelen, een koelkast, een kookplaatje, een sleutelkastje, oude bureaus. En we moesten natuurlijk telefoon hebben. Alles stond in dozen. De ruimte was direct al te klein en er kwam allemaal nieuw werk op je af. Vergeet niet, dat er voorheen van

de faciliteiten van het museum gebruik kon worden gemaakt. Toch organiseerden we na verloop van tijd beneden ook nog tentoonstellingen. Gelukkig kwam van alle kanten hulp opdagen. Gezellige tijd, hoor.

Eind 1995 kwam de Twente Academie erbij. Die moest ook het museum uit, maar kreeg subsidie van de provincie. Zij hadden dus geld en wij niks. We gingen samen en er kwam een overkoepelend bestuur, het Van Deinse Instituut, dat later zou opgaan in TwentseWelle. Na de vuurwerkram্প kwamen er mogelijkheden voor een nieuw museum. Drie van onze bestuursleden namen zitting in het Van Deinsebestuur, dat de dagelijkse gang van zaken behartigde. Thea Kroeze werd directeur. Ik stapte over naar het Jaarboek

Twente en bleef wel lid van de Oudheidkamer.

In 2005 werd het bestuur van de Oudheidkamer met twee leden uitgebreid en werd ik op verzoek secretaris. Naarmate de nieuwe structuur meer gestalte kreeg, ontstonden er fricties. Onze Vereniging dreigde te worden opgeslokt door het groter geheel van TwentseWelle en dat was nooit de bedoeling geweest. We wilden ons daarin niet na een bestaan van honderd jaar in laten meesleuren, onze identiteit verliezen en

tenslotte worden opgeheven. De collectie was immers van ons en daar wilden we zeggenschap over houden. Daarom besloten we in elk geval zelfstandig te blijven.

Vervolgens besloten wij onze collectie in bruikleen onder te brengen bij TwentseWelle. In 2006 zijn de contracten daarvoor getekend met Det de Beus, de eerste directeur van het nieuwe museum. Volgens ons leverde zij daar prima werk, maar desondanks – vraag me niet waarom – werd ze er ontslagen. Wij kregen onze Vereniging weer aardig op poten, een wervingsactie leverde tal van nieuwe leden op. Wat blijft is een grote behoefte aan vrijwilligers.

En toen werd ik ziek. Darmkanker. Als je zo 'n mededeling krijgt, staat je hele leven ineens op de kop. Het betekende het einde van mijn werk voor de Oudheidkamer. Helaas, want ik heb het met zo veel plezier gedaan. Vooral die eerste jaren. Ik was zowat eigen baas, deed alles. Stofzuigen, schoonmaken tot de wc 's toe, brieven schrijven, spulletjes inkopen. Je kunt het zo gek niet bedenken.

Of ik volledig genezen ben, weet je nooit. Maar ik voel me goed en sta onder medische controle. Terug als bestuurslid kom ik niet, maar af en toe wat hand- en spandiensten ga ik niet uit de weg. En nee..., ik ga ook niet terug naar Brabant. Weet je dat ik in het begin naar Eindhoven reisde om te winkelen? Belachelijk, hè? Terwijl je in Enschede woont... Nou moet ik wel zeggen dat de stad enorm ten voordele is veranderd. Het enige wat ik later nog miste was het echte carnaval. Maar dat vier ik al jaren niet meer. Ik probeer van elke dag te genieten en dat gaat me goed af. Als Tukkerse of Brabantse? Moeilijke keus. Je geboortegrond poets je niet zo maar weg. Ik ben allebei. Beide streken hebben hun eigen cultuur en bekoring. Ik voel me hier thuis, en – eerlijk is eerlijk – in Twente zijn de boerderijen veel mooier.'

Georg Hartong, een markante persoonlijkheid

Willy Ahlers

Een man die aan de taal en de cultuur van Twente een bijzonder belangrijke bijdrage heeft geleverd en nog levert is ongetwijfeld Georg Hartong. Onlangs heeft hij Twente verlaten en is in zijn geboortestad Deventer gaan wonen. Georg Hartong, kenner van boeken en kaarten. Verslag van een gesprek.

Georg is in mei 1945 in Deventer geboren, is getrouwd en heeft twee zonen. Hij studeerde tussen 1963 en 1970 Nederlands taal en letterkunde en Klassieke Talen in Utrecht. Vanwege de militaire dienstplicht brak hij de studies af. Hij bleef tot 1977 werkzaam in het leger als officier van de verbindingdienst bij de militaire inlichtingendienst. Hij woonde toen in Groenlo. Daarna vestigde hij zich in Enschede waar hij van 1977 tot 2007 leraar Nederlands en Klassieke Talen was.

Zijn interesse voor boeken was er al tijdens zijn middelbare schoolperiode. Hij was dan ook een regelmatige bezoeker van antiquariaat Het Rozendal, een naam die ons nu nog bekend voorkomt. Vanaf de oprichting van een heemkundegroep in Groenlo in 1973 was hij er lid van. Al eerder in 1963 werd hij lid van VORG, de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis. Toen Georg in Enschede ging wonen was het vanzelfsprekend dat hij lid van de OKT werd. Binnen de OKT, maar ook daarbuiten werd veel gebruik gemaakt van zijn kennis. In 1998 werd hij bestuurslid van het Van Deinese Instituut met de portefeuille mediatheek, eerst samen met Dick ter Harmsel en later met Tonnie Peters. Belangrijke taken waren daarbij de ontsluiting en inkopen van nieuwe aanwinsten van de bibliotheek. Men beschikte over een beroepskracht (voor maar één dag per week) en een aantal enthousiaste vrijwilligers.

De Van Deineseperiode ziet hij als een tijd waarin de OKT-gedachte naar de achtergrond verdween. Niet op de geschiedenis maar op de keuken en het dialect kwam de nadruk te liggen. Tijdens de periode van de overgang van het Van Deinese Instituut naar TwentseWelle werkte hij mee aan de planning en de inrichting.

Zijn grote verzameling met vaak zeldzame boeken over de geschiedenis van Twente ging in 1992 naar de Atheneumbibliotheek in Deventer. Hij verlegde zijn hobby naar de cartografie en wist zich in de loop van de tijd een bijna complete verzameling kaarten van Overijssel te verwerven. Daaronder zeldzame exemplaren met onder andere op basis van Jacob van Deventer getekende kaarten van onze omgeving vervaardigd in Italië. Die zijn nu zeer waardevol. In Italië werd Jacob van Deventer Belga genoemd! De kaarten heeft hij grotendeels

ondergebracht bij verschillende Overijsselse instellingen.

Tijdens de boekenmarkt aan de Museumlaan midden 2009 was Georg aanwezig om oude boeken, kaarten enzovoort te taxeren. Hij doet dat ook elke derde donderdag van de maand bij antiquariaat Het Kruimeltje. In de loop van jaren heeft hij tien tot vijftien echt zeldzame exemplaren in handen gehad. Oud wil niet altijd zeggen duur, stelt Georg. Op basis van 50 jaar ervaring is zijn mening erg belangrijk. Handelaren op de boekenmarkt komen dan ook regelmatig bij hem om informatie.

Georg is zeer tevreden over de wijze waarop het OKT zich nu weer profileert. Hij adviseert nog steeds bij de aanschaf van boeken en kaarten, maar vindt het jammer dat er onvoldoende geldmiddelen beschikbaar zijn. Ook dienen er nog hiaten, vroeger ontstaan, opgevuld te worden. Door de stilstand tijdens de Van Deinseperiode is de paraplu-functie van de OKT, het coördineren van historisch onderzoek in Twente, op de achtergrond geraakt. Nu veel plaatsen een

eigen heemkundegroep hebben, dient die functie weer opgepakt te worden. We moeten vermijden dat we op meerdere plaatsen hetzelfde werk gaan doen.

Gelukkig zijn de OKT-verzamelingen nu niet langer in depot en zijn ze grotendeels toegankelijk.

Georg vindt ook dat de informatie op internet kan bijdragen tot een grotere bekendheid met onze historie. Verder vindt hij het jammer dat het bestuur van het Van Deinse Instituut zich destijds te weinig heeft ingezet om de dependance van het Historisch Centrum Overijssel uit Zwolle naar Enschede te halen en te koppelen aan de mediatheek en bibliotheek van de OKT. Nu is die kans voorbij.

Georg is inmiddels naar Deventer verhuisd. De reis naar het westen is daardoor een stuk korter geworden en bovendien woont hij nu dichtbij zijn boekenverzameling in de Atheneumbibliotheek. Maar zijn kennis gaat voor de OKT niet verloren. Regelmatig zal hij nog bij ons vertoeven en kunnen wij voordeel halen uit zijn grote ervaring en kennis op het gebied van boeken en kaarten.

OKT-soos

De Vereniging Oudheidkamer Twente heeft aan de Stroinksbleekweg 12B in Enschede een cultuurhistorische sociëteit geopend. Het pand staat direct naast onze collectie bij TwentseWelle. Deze soos, een soort open middag, is op elke maandagmiddag toegankelijk voor iedereen, dus ook voor niet-leden.

Het is mogelijk om met behulp van indexen op de computers, in samenspraak met de aanwezige deskundigen, een bezoek voor te bereiden voor onderzoek in onze archiefcollecties in TwentseWelle. Tevens is het mogelijk samen met deskundigen o.a. bedrijfsarchieven te inventariseren. Hiervoor zijn nog meer vrijwilligers nodig. Overigens kan iedereen nieuwe werkzaamheden inbrengen. Neem uw vragen en collecties mee. Aanmelding van uw komst naar de soos is niet nodig. Het OKThuis heeft ook toegang tot internet.

Adres: OKThuis, Stroinksbleekweg 12B, 7523 ZL in Enschede.

Openingstijden soos: 13.30 uur tot 16.30 uur. Telefoon: 053 - 478 74 47.

Uit de collectie van de Oudheidkamer

J. Morsink

In de collectie van de Oudheidkamer Twente bevindt zich een bijzonder eikenhouten kistje uit het begin van de 16de eeuw, dat in de inventaris onder nr. OHK 1032 als volgt beschreven staat: Eikenhouten kist, samengesteld uit vijf planken en deksel. Voor- en achterwand tegen de zijwanden gepend. Hoeken versterkt door eenvoudig ijzerbeslag. Rechthoekig handvat op het deksel. Scharnierende lip met oog, vallend in concaafvierkante slotplaat op de voorzijde. De vier hoeken van de plaat lopen uit in een leliemotief. Verschillende verflagen bedekken het hout van de kist.

Het kistje is 19 cm hoog, 50 cm lang en 32 cm breed. Het werd op 19 oktober 1931 aan de Oudheidkamer Twente geschonken door mevrouw Ter Horst uit Hengelo (O.) zoals blijkt uit het archief van onze Vereniging. Het betreffende kistje is te dateren in de eerste helft van de 16de eeuw, heeft dienst gedaan als zogenoemd documentenkistje en is naar alle waarschijnlijkheid afkomstig uit Westfalen. Een kistje uit deze periode mag als uiterst zeldzaam worden beschouwd omdat er door de eeuwen heen maar weinig van deze voorwerpen bewaard gebleven zijn.

In de Hans Schell Collection¹ in het Spezialmuseum für Kästchen und Kassetten in Graz (Oostenrijk) bevindt zich een soortgelijk kistje echter van kleinere afmeting. Verder zijn er ook nog een tweetal van deze documentenkistjes in het bezit van het Stiftsarchiv in Metelen en is er één exemplaar in particulier bezit in Ahaus-Wüllen.² Genoemde kistjes zijn niet gepolychromeerd. Ook in het museum Palthe-Huis te Oldenzaal bevindt zich nog een soortgelijke kist³ met een hoogte van 21 cm, lengte van 59 cm en breedte van 38 cm. Dit kistje is afkomstig van de Oldenzaalse Armenstaat en is eveneens niet gepolychromeerd.

Het bestuur van de Oudheidkamer heeft in 2007 opdracht gegeven tot restauratie. Tijdens de restauratie kwamen onder wel vijf dikke verflagen aan alle vier zijden de oorspronkelijke rode polychromie met

florale versieringen in zwart tevoorschijn. Op het deksel waren nog maar enkele sporen van deze polychromie te vinden. Het kistje is nu weer, voor zover mogelijk, in zijn oorspronkelijk staat en mag weer gezien worden.

Voor de restauratie

Tijdens de restauratie

Na de restauratie

1 Ewald Berger- Prunkkassetten , Meisterwerke aus der Hans Schell Collection, pag. 180 afb. 10 - 10 a.

2 Wilhelm Elling, Alte Möbel im Westmünsterland, pag. 180 - 183, afb. 171 - 175

3 K.T. Meindersma , Achter slot en grendel, Den Haag 1994, pag. 221 en 224, fig. 507

Abraham Willem Floh

Zeno Kolks

Op 9 maart 2009 zijn bij het veilinghuis Glerum in Amsterdam twee paneeltjes van de Enschedese schilder Abraham Willem Floh (gestorven in 1831) geveild (veiling 358, lot nrs. 36 en 37). Het zijn biedermeervoorstellingen. Ze zijn beide ongeveer 24 cm hoog en 19 cm breed. Hoewel door het veilinghuis rekening werd gehouden met een richtprijs van respectievelijk tussen de 800 en 1200 euro en tussen de 1000 en 1500 lukte het de Oudheidkamer de schilderijtjes voor een bedrag van respectievelijk 650 en 800 euro aan te kopen, in beide gevallen exclusief opgeld.

Behalve het vrijwel identieke formaat geven de twee voorstellingen ook een overeenkomstige gezichtshoek vanuit dezelfde kamer te zien: waarschijnlijk vormen zij dan ook tegenhangers, pendanten, van elkaar. Op het ene verzorgt de zittende moeder het bovenlichaam van een voor haar staand, wat ouder kind, en op het andere omhelst een wat jonger kind een zittende vader, terwijl zijn moeder naast hem staat.

In beide gevallen gaat het om huiselijke tafereeltjes. Hoewel ze niet zijn gedateerd, passen ze uitstekend in het culturele patroon van de jaren vanaf omstreeks 1815.

Tijdgeest

De turbulente Franse tijd was net voorbij. Koningen, geestelijkheid en adel verlangden – door de schade en schande van de periode 1789 tot 1815 wijs geworden – de rust ongestoord te handhaven. Het grootste gedeelte van de burgerij had van de Franse Revolutie geleerd, dat de traditionele, van God verordende instellingen nog het best het belang van heel het volk konden waarborgen. Voorlopig trok men zich uit het politieke leven terug om

zich na de stormen van de Revolutie en van Napoleon (1799-1815) aan zijn zaken te wijden of in behaaglijke rust van zijn bezit te genieten. Na zoveel schokken krijgt men

Vader, moeder en kind

het alledaagse leven lief. Er ging een geest heersen van bekrompenheid en kleinburgerlijkheid.

Leven

Van de schilder Abraham Willem Floh (1793? – 1831) is niet veel bekend. Volgens een onbevestigde bron is hij in 1793 geboren; waar is tot dusverre een raadsel. Het bekende kunstenaarslexicon van Scheen weet te melden, dat hij in ieder geval in 1816 in Enschede werkzaam was. Volgens het

Moeder met kind

lexicon van Chr. Kramm zond Floh in datzelfde jaar twee portretten in voor een tentoonstelling in Amsterdam. De kunstenaar is op vrij jeugdige leeftijd in Enschede gestorven en wel op 7 januari 1831.

Ander werk

Van Floh bezat de Oudheidkamer Twente al drie portretten: twee in eigendom, en één in bruikleen. Het gaat respectievelijk om een zelfportret van de kunstenaar uit 1820 (inv. nr. OHK 34), een portret van de familie Hoedemaker (vader, moeder en vier kinderen) uit omstreeks 1827 en een portret van Johanna Blijdenstein (1797-1820) uit

1821. Het zelfportret en het familieportret meten ongeveer 53/54 x 67 cm en zijn op linnen doek geschilderd. Het bruikleen, het portret van de jong gestorven vrouw, is 14,5 x 17 cm, ovaalvormig en op hout, paneel, gepenseeld.

In Twente bevindt zich nóg een werk van Floh: een grote voorstelling van St. Nicolaas in de parochiekerk van Denekamp. Dit grote doek, 255 cm lang en 195 cm breed, is geannoteerd en gedateerd: Enschede 1829. Het stelt de kerkpatroon voor, met links-onder de aan hem toegewijde kerk van Denekamp. Hiervan zijn alleen de oude gedeelten in de voorstelling opgenomen.

Industrie en kunst

Het is en blijft een opmerkelijk verschijnsel dat een stadje als Enschede omstreeks 1800 op economisch gebied een steeds belangrijker rol gaat spelen, terwijl het cultureel – en zeker op schilderkunstig gebied – duidelijk achterblijft. Enschede had zich in de 18de eeuw ontwikkeld tot een belangrijk centrum van de textielnijverheid. Kort vóór 1800 begon de mechanisatie van de productie. In de jaren dertig van de 19de eeuw werd de stad langzamerhand het centrum van de Nederlandse katoenindustrie.

De plaatselijke schilderkunst hield met deze – men zou haast zeggen stormachtige ontwikkeling – op zijn zachtst gezegd geen gelijke tred. Met moeite kan, behalve Floh, een aantal namen van schilders worden vergaard, die bovendien alle van buiten de stad afkomstig zijn: de portretschilder Franz Menninghausen (1749-1827) uit Vreden, de landschapschilder Bartus Peteri (1813-1896) uit Deventer en de genreschilder Lambert Johann Bruna (1822-1906), eveneens uit de IJsselstad.

Deze alloctonen hebben – zoveel staat vast – het picturale niveau van Enschede in de 19de eeuw omhoog getild.

Twentse sage: pandemie

Elias Vermeer

Bang waren de mensen, doodsbang voor die nieuwe, mysterieuze ziekte die door het land waarde. Geruisloos sloop hij over de velden, dood en verderf op zijn weg zaaïend. Men noemde het de pest, zo wist men te vertellen, maar al gauw had iedereen het over de Zwarte Dood. Het was een ware gesel Gods. Ook op de Hölterhof was de huiveringwekkende onheilstijding doorgedrongen en de berichten kwamen zelfs van steeds dichterbij. Aan de overkant van het Aamsveen had men al regelmatig de doods klok van het klooster horen luiden en toen die op een gegeven moment helemaal zweeg, wist men dat ook daar de laatste sterveling door de zeis van de Zwarte Dood was geveld. Het Aamsveen, die onherbergzame woestijn, waar geen mens het waagde om er doorheen te trekken, daar klampten de bewoners van de Hölterhof zich aan vast. Daar zou ook de

Zwarte Dood wel halt voor houden, zo dacht men. Maar hij hield er niet hal. Ook op de Hölterhof werden de bewoners allemaal door de gevreesde ziekte getroffen en werd het akelig stil.

Toen de mensen het eindelijk aandurfdren om de hoeve weer te betreden, gingen ze heel behoedzaam te werk, bang voor datgene wat ze er zouden aantreffen. Voorzichtig openden ze de deur, maar sloten die onmiddellijk weer. Vanuit de bedstee hadden ze een geritsel gehoord, zou er dan toch nog iemand ... ? Het was niet te geloven! Toen ze uiteindelijk voldoende moed hadden verzameld om het vertrek eens nader te verkennen, bleek echter ook in de bedstee geen levend mens meer aanwezig te zijn, maar enkel een nest jonge wolven.

Het huidige Hölterhof heeft niet veel met de hoeve uit dit verhaal te maken. De oude Hölterhof stond wat zuidelijker, aan de overkant van de Aamsveenweg. Het was een eeuwenoude Twentse boerenhoeve, omgeven door een ringwal en grachten, waarvan de oudste sporen uit de tijd van Karel de Grote stammen. Van deze hoeve is niets meer over. Het gebied werd opgekocht door de textielfabrikant Jannink, die in

1913 een eindje verderop een landhuis met dezelfde naam liet bouwen.

De pestepidemie, die waarschijnlijk rond 1330 in China begon, bereikte in 1347 via schepen de Italiaanse havensteden. De pestbacterie reisde mee met besmette ratten, die vlooiën hebben die de ziekte overbrengen. Men schat dat in de periode 1348-1351 de ziekte eenderde tot een kwart van de bevolking van Europa doodde. Het

moet een angstaanjagende gebeurtenis zijn geweest. Hele gebieden raakten ontvolkt. Gelukkig was de pandemie na een paar jaar weer over, maar daarmee was de ziekte niet uit Europa verdwenen. Vooral in de zeventiende eeuw sloeg de builenpest nog vaak toe. Maar de eerste pandemie uit het midden van de veertiende eeuw heeft toch de meeste indruk achter gelaten en de meeste sagen over de Zwarte Dood stammen dan ook uit die tijd.

Dat zich wolven in de bedstee van de Hölterhof nestelden, is niet zonder betekenis. Want de wolf heeft het altijd gedaan. Al bij de oude Germanen. Daar dreigde de kosmische boze wolf steeds weer tijdens Midwinter de zon op te eten, maar

gelukkig wist Wodan hem iedere keer weer te verslaan. En ook in sprookjes. Is het daar al niet Roodkapje die door de boze wolf wordt opgegeten, dan zijn het wel de zeven geitjes die het met de wolf aan de stok hebben. Maar ook in andere volksverhalen is het niet zo'n prettig heerschap en in menige vertelling komen kwaadaardige wolven voor, die in de winter mensen hebben aangevallen. Dat laatste doet weliswaar wat vreemd aan, want aanvallen van wolven op mensen zijn eigenlijk nooit met zekerheid vastgesteld. Maar toch ... Al met al waren het dus niet zomaar wat beesten die zich in de bedstee van de Hölterhof hadden genesteld, maar het was Het Kwaad zelf.

Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord.

In het vorige nummer hebt u de oproep van de heer Wullink kunnen lezen met betrekking tot de locatie van een landgoed van doctor F.C.W. Rühling. De heer J. van Zuidam geeft hieromtrent de volgende informatie:

Mijn speurtocht naar het landgoed Kalthaar heeft tot nu toe enig resultaat opgeleverd. Daarbij ben ik veel dank verschuldigd aan de heer J. Oude Nijhuis uit Losser en de heer J. Schmit uit Enschede van de Stichting Kadastrale Atlas Overijssel.

Helaas hebben we de juiste locatie van erve Kalthaar niet kunnen traceren, omdat de landmeter/tekenaar van de gemeente Losser van de eerste kadastrale kaart uit circa 1830 heeft verzuimd de boerderijnamen op de kaarten te vermelden. Maar misschien kan een lezer van ons blad daar iets zinnigs over mededelen.

Wat we hebben ontdekt is het volgende: Er kan waarschijnlijk niet van een landgoed Kalthaar gesproken worden, wel van een erve Kalthaar, ook genoemd Calter, Calthar, of De Kalter, gelegen in de Hengeler

Heurne in De Lutte. De Hengeler Heurne is globaal genomen het gebied rond de bekende boerderij De Duivelshof met omwallingen.

Het erf wordt voor het eerst vermeld in het Schattingsregister uit 1475.

Ook komt het voor in het Verpondingsregister uit 1601 onder de naam Calter; het behoorde toen toe aan de adellijke Hermen van Hövell. Daarvoor moet het hebben toebehoord aan het Agnesklooster uit Oldenzaal.

In 1980 woonde er een zekere Molthof op de boerderij Kalter.

In het Historisch Archief van de Oudheidkamer Twente komt een stuk voor van het gericht Oldenzaal waarin sprake is van het halve erve Kalthaar in de Lutte. De datum van het stuk is mij niet bekend.

Vraag aan de lezers:

Kan iemand nadere informatie verschaffen omtrent de boerderijnamen in de gemeente Losser rond 1830 en dan met name over de vraag van de locatie van erve Kalthaar?

Twentse handwijzer/paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De paddenstoel bevindt zich bij het kanaal Amelo – Nordhorn ter hoogte van de vroegere brug en sluis De Pook. De foto is richting Albergen genomen. De weg ter plaatse is de Gravenallee of Gravendijk. Dit is de weg naar het kasteel van Almelo.

De prijs is gewonnen door H.F. Zwartz uit Enschede.

Gefeliciteerd!

Handwijzer

Dit keer geen paddenstoel maar een handwijzer als prijspuzzel.

Deze, nieuw geplaatste, historische handwijzer staat - volgens Jan Jans - in het mooiste dorp van Overijssel. Op tweehonderd meter afstand bevinden zich zowel een gedenksteen als een beeld van een beroemde Twentse auteur. In de volgende uitgave van 't Inschrien zullen we over deze Twentenaar wat vertellen.

Doe mee en win *Daár doe ik niets op uit. Dertig humoristische schetsen met twentissen* van Berend Jager.

Wat moet u doen?

Beantwoord de twee vragen en stuur de antwoorden naar de redactie van dit blad:

1 In welk dorp staat deze handwijzer?

2 Van wie staan er zowel een beeld als een monument in de directe omgeving?

Vergeet niet uw naam, adres en telefoonnummer te vermelden.

Stuur uw oplossing voor 1 februari 2010 naar: Blauwgras 48, 7623 GK Borne of e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

Kanaal Almelo – Nordhorn

Willy Ahlers

Naar aanleiding van de prijspuzzel rond de paddenstoel dit keer aandacht voor het kanaal dat zich in de buurt van de paddenstoel bevindt.

Het maken van plannen voor het graven van kanalen in Twente is nooit erg succesvol geweest. Een voorbeeld daarvan is het kanaal Almelo – Nordhorn. Na de in het midden van de negentiende eeuw gegraven

basis van dagloon gewerkt. De verdiensten beliepen 8 cent per kubieke meter zand, wat per dag ongeveer een gulden opleverde, een inkomen dat direct voor een groot deel aan eten en vooral drinken werd opgemaakt. De

Schuivenhuisje

kanalen van Almelo naar Coevorden, Zwolle en Deventer waren er plannen voor het maken van een verbinding tussen Almelo en Nordhorn. Het duurde echter tot 1883 voordat dit plan gerealiseerd werd.

Arbeiders

De aanbesteding vond plaats op 17 oktober 1884 en werd gegund aan de laagste inschrijver P. van de Koolwijk uit Heerde voor een bedrag van bijna 800.000 gulden. Op 11 november daarop werd met het graafwerk begonnen. De werkzaamheden werden verricht door zo'n 200 poldergasten die vaak met hun vrouwen in keten en schuiten ondergebracht waren. Er werd op

winkeliers werden vaak bij een bezoek door de vrouwen opgelicht. In de winterperiode waren de arbeiders nogal eens werkeloos wat armoede tot gevolg had. Zij kregen tijdelijk ondersteuning van Almelse organisaties. Begin 1886 waren de lonen voor de polderaars in het westen opgelopen tot ca. twee gulden.

Verdrag

In 1886 werd het eerste deel bij Almelo feestelijk in gebruik genomen. Tegen het eind van dat jaar verdween de aannemer, vermoedelijk naar Amerika, zijn compagnons in Almelo met schulden achterlatend. Begin 1889 werd het kanaal tot de Pruisi-

't Inschrien 2009 / 4

sche grens bij Denekamp in gebruik genomen. De verbinding met het Vecht-Eemskanaal in Nordhorn kwam in 1902 gereed. De afspraken voor het graven van het kanaal beruisten op een verdrag tussen Nederland en Duitsland uit 1876. Men had toen hoge verwachtingen van het gebruik ervan, maar die zijn nooit uitgekomen. In het jaar 1912 voeren er per dag maar een of twee boten. De sluiswachters konden er niet moe en rijk van worden. Na de opening van het Twente

oude ophaalbrug vervangen door een afgesloten stuw. Ten noordwesten van Denekamp gaat de rivier de Dinkel onder het kanaal door. In Duitsland is er maar één sluis en wel bij de Frensdorfer Haar. Er zijn veel plannen geweest het kanaal een toeristische bestemming te geven. Bijvoorbeeld als een kano-kanaal maar zonder 'klunen' is dat nu niet meer mogelijk.

Brug op de weg Ootmarsum - Rossum

– Rijnkanaal in 1938 werd er nog minder gebruik van gemaakt. Het laatste schip, een turfschip, voer in 1960 door het kanaal.

Sluizen

Het bijna 38 km lange kanaal had een breedte van 14 meter boven en 8 meter onder water. In het begin beschikte het over zes sluizen en tien ophaalbruggen; de meeste zult u er nu niet meer vinden. De sluizen waren nodig om het hoogteverschil tussen Almelo +10 NAP en de grens + 21,5 NAP (NAP is Nieuw Amsterdams Peil) te overbruggen. Bij onze paddenstoel is nog een deel van de oude sluis te zien. Door de N343 is tussen Fleringen en Weerselo de

Recreatie

Wat wel is gebleven is een schitterende wandel- en fietsomgeving. En het kanaal wordt in de winter een schaatsparadijs. De ouderen in de buurt hebben er hun zwemlessen gehad. Ook de visliefhebbers komen er aan hun trekken. Zo heeft het kanaal uiteindelijk een bestemming gekregen waarvan de mensen die het ooit realiseerden nooit hebben kunnen dromen.

Voor meer informatie over het kanaal verwijs ik graag naar het artikel van de heer R. Kampman in het *Jaarboek Twente 1979* en het boek van Klaas Goïnga: *100 jaar kanaal Almelo-Nordhorn*.

 LaRoche
Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Quest
accountants

Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE
053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Deze advertentieruimte kost
slechts € 0,30 per lezer per jaar!

Van Remeker Schilderwerken

Betrouwbaar en degelijk

Michel van Remeker
Rigtersbleekstraat 23
7521 GH Enschede
Tel: 053 - 4352482
Mobiel: 06 - 53516771

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Keppels

LIPPERKERKSTRAAT 43-45 ENSCHEDE TEL.053 -431 26 50

ELEKTROBURO
H. VOS **B.V.**

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS **INSTALLATEURS B.V.**

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.

